

כבוש כמבושל*

- א. "כבוש כמבושל" - הגדרתו
- ב. עניינים בהם נוהג דין כבוש כמבושל
- ג. עניינים בהם יש להיזהר מחמת כבוש כמבושל
- ד. דין כבוש כמבושל בבישולי עכו"ם
- ה. דינו של שמן זית
- ו. כבוש כמבושל בכלים
- ז. האם יועיל עירו מכלי ראשון
- ח. פסי ייצור

"כבוש כמבושל" הוא מושג הלכתי מובהק עם הרבה השלכות. לכאורה נראה, שמושג זה משמש בעיקר את הרבנים היושבים על מדין בשעת לימודם. לעיתים רחוקות יעסיק המושג גם את עקרת בית, כאשר תתעורר שאלה במטבח. להלן נראה שאין הדברים פשוטים, ונוגעים הם לעיתים קרובות ולא רחוקות, לא רק לעקרת בית אלא גם לנו.

א. "כבוש כמבושל" - הגדרתו

את המושג "כבוש כמבושל" מוצאים אנו מספר פעמים בש"ס ובספרי הפוסקים. מקור הדברים הוא דברי שמואל בתלמוד (פסחים עו. חולין צז): "מליח הרי הוא כרותח, כבוש הרי הוא כמבושל". דהיינו, אם כבשו מאכל המותר באכילה יחד עם דבר האסור באכילה - דינם כאילו התבשלו יחד, והמאכל שהיה מותר באכילה נאסר.

נחלקו דעותיהם של הראשונים באיזה חומר נאמר הדבר: האם כבישה זו היא דווקא בחומץ, או אף במים ואולי גם בשאר חומרים. רש"י במס' פסחים אומר, שכבוש בחומץ הרי הוא כמבושל, ובמס' חולין הוא הוסיף גם תבלינים.

להלכה נפסק בשו"ע, יו"ד (סי' ק"ה סעיף א'): "איסור שנשרה עם היתר מעת לעת בצונן - מקרי כבוש, והרי הוא כמבושל ונאסר כולו, אבל פחות מכן בהדחה סגי." ובסעיף ב': "ואם הוא כבוש בתוך ציר או בתוך חומץ, אם שהה כדי שיתנו על האור וירתיח ויתחיל להתבשל - הרי הוא כמבושל, ובפחות משיעור זה לא נאסר, אלא כדי קליפה."

*הערת המערכת: מאמר זה עוסק אמנם בעיקרו בהכשרת מפעלי שמן זית אך בעיית בליעה בכלים בגלל כבוש נוגעת במקרים רבים מאוד גם להכשרות של מפעלי חלב וגבינות - הן במקרים של שהיית חלב במיכל מעל 24 שעות והן בגלל שהיה בתמלחת מלוחה ששם יש לו דין רותח ויש בליעה גם בזמן קצר הרבה יותר מאשר 24 שעות. אך יעויין להלן שייתכן ובכלי מתכות אין כל בעיה. לנושא זה יש גם השלכה לגבי כשרות החלב לפסח מכיוון שאחד החששות הגדולים בייצור חלב כשר לפסח בפסח עצמו הוא שמשוהו חמץ ייכנס למיכל החלב ויבליע איסור חמץ בחלב מדין כבוש כמבושל, והאחרונים הרבו לדון בנושא כשרות המים לפסח בבארות ובנהרות שנמצא בהם פרורי חמץ בפסח. המאמר נערך ע"פ הרצאה בכינוס בשנת תשע"ב.

ב. עניינים בהם נוהג דין כבוש כמבושל

אתרוג המבושל או הכבוש - פסול למצווה, כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' תרמ"ח סעיף ט"ו): "נפל עליו מים בתלוש, ותפח או סרח או שהוא כבוש בחומץ או מבושל וכו', פסול."

והמגן אברהם כתב על כך: "כבוש בחומץ - נרא' דלדידן דקי"ל כששרו במים מע"ל הוי כמבושל ה"נ גבי אתרוג פסול ומה שכתוב הטור ורי"ו בחומץ היינו דבחומץ אפי' לא שהה אלא כדי שירתיח הוי כמבושל."

בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' פ"א) כותב, שהוא מקפיד בלולב ומיניו בשבת שבחג להסירם מן המים ע"י נכרי בסוף היום כדי שלא יהיו כבושים ויפסלו. בפתחי תשובה (יו"ד סי' פ"ז ס"ק י"ט) תמה על כך. ועי' בספר ארבעת המינים השלם, מילואים לדיני הערבה, שהאריך בכך.

שביעית - במס' שביעית (פ"ז מ"ז) שנינו לגבי ורד או חרובין שיש בהם קדושת שביעית, שכבשום עם מוצרים אחרים שאין בהם קדושת שביעית, איך ינהגו בהם.

בשר בחלב - אף שאמרו כבוש כמבושל, בכל זאת דין זה לגבי בשר בחלב הוא מדרבנן. ולכן הרי ברור שאם כבשו בשר בחלב אינו אסור אלא באכילה ולא בהנאה. בנוסף לכך, שדרשו חז"ל, שנאמר ג' פעמים לא תבשל, שרק דרך בישול - אסור. ועי' בשדי חמד בדיון אם בכלל כבוש כמבושל הוא דין דאורייתא או דרבנן.

ג. עניינים בהם יש להיזהר מחמת כבוש כמבושל

בשר ששרה בדמו - בשו"ע (יו"ד סימן ס"ט סעיף ט"ו) נפסק שבשר המלוכלך בדמים, שנשרה במים מעת לעת - יש אוסרים לאכלו כי אם צלי, אלא אם כן יש במים שישים כנגדו. ויש אוסרים אפילו לצלי, והכי נהוג.

אריזת כבד לא מוכשר - בשוק מצוי לקניה כבדים קפואים הארוזים בשקיות ניילון. כאשר נפשיר את הכבד לקראת צלייה, נמצא נוזלים בתוך השקית. אם הכבד ישרה בשקית משך מעת לעת לפני ההקפאה או אחרי ההפשרה - נקבל כבד כבוש בתוך הנוזלים, ואם נחיל עליו את הכלל ש"כבוש כמבושל" יוצא, אפוא, שהכבד כאילו התבשל לפני הצלייה.

נחלקו הדעות באם מותר לאכול כבד זה כפי שנראה ב"כרתי ופלתי" הלכות מליחה (סי' ע"ג), פתחי תשובה, דרכי תשובה, דרכי הלכה עי"ע שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' ס"ו).

לכן מהראוי הוא, שאריזות הכבד תהיינה מחוררות, כך שכאשר יהיו בהם נוזלים הם יופרשו אל מחוץ לאריזה, או כפי שיש עושים היום, שאורזים את הכבד במגש סופג נוזלים.

מרור - אין יוצאים בו ידי חובה בפסח (כמבואר במס' פסחים לט, א; רמב"ם, חמץ ומצה, פ"ז, הי"ג; שו"ע' סי' תע"ג' סעיף ה'). ולכן' אם נשרה בחומץ - אין יוצאים בו (עי' שו"ע הרב בעה"ת, סעיף כ"ט) ועי' אוצר הלכות.

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ל"א) מופיעה תשובה שכתב להגרש"ז אויערבאך, שהעיר על מה שפורסם במדריך כשרות של העדה החרדית בזה"ל: "כידוע כי החסה - שאלאטין (מרור) הם ע"פ רוב עם תולעים רבים וקטנטנים, וכן הצבע והגוון של התולעים הם גם כצבע וגוון עלי החסה, ומשור"כ קשה מאד לבדוק אותם, והיות ומומחים קבעו שהאופן הכי מועיל להסיר התולעים ולאפשר בדיקה טובה מתולעים הוא לרחוץ את החסה בתוך כלי ממולא עם חומץ טוב (ולא להשהותו שם), ואח"כ לשטפו היטב במים, ואח"כ לבדוק אותם היטב מול האור וכו' עכ"ל. ועי' ז

העיר כת"ה מהמבואר בש"ע (יו"ד סי' ק"ה סעי' א') גבי כבוש, דאם כבוש בתוך ציר או חומץ, אם שהה כדי שיתננו על האור וירתיח ויתחיל להתבשל - הרי הוא כמבושל, ובפחות משיעור זה, לא נאסר אלא כדי קליפה ע"כ. וא"כ כיון שכל עובי העלה של חסה ל"ה יותר מכדי קליפה או קצת יותר מכדי קליפה - יש לו דין כבוש, ואין יוצאין י"ח מרור בכבושין, כמבואר בש"ע (או"ח סי' תע"ג סעי' ה') עיי"ש. תשובה נוספת (ח"ח סי' ס"ו) דנה בשאלה שאם שמים את החסה בחומץ, ויש בה תולעים, יוצא שהחסה כבושה עם תולעים.

דג ששרה בשכר בפסח - בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא קמא ח"ג סי' נ"ג) הערה בשאלה בדין דג חי בשכר אם מותר בפסח או שאומרים כבוש כמבושל.

ייצור טונה כשרה - בשנים האחרונות, כאשר מייצרים טונה, וועדות הכשרות המהדרות מקפידות להוציא את הקרביים לפני הבישול, כדי שאם יימצא דג שאינו טהור במעיים של דג הטונה לא יתבשלו יחד.

אולם השאלה שתעמוד בפנינו תהיה, אם ישהה הדג עד לבישול מעת לעת, כאשר דג שאינו טהור במעיין, האם הדג הבולע יאסר משום שהדגים נכבשו יחד. שאלה זו נשאל במשנה הלכות (ח"ד סי' ק"א) ודעתו להתיר.

ד. דין כבוש כמבושל בבישולי עכו"ם

להלכה נפסק, שבכבישה שאף שדינו שכבוש דינו כמבושל, הרי שלגבי בישול עכו"ם, אף אם כבשו עכו"ם אינו נאסר (רמ"א יו"ד סי' קי"ג סעיף י"ג).

ה. דינו של שמן זית

בפסקי תוספות על מסכת עבודה-זרה (אות ע"ג) נמצא פרט מעניין, ש**שמן זית** עז וחרף, מפליט כמו רותחין, אפילו הוא צונן. מדוע דבר זה צריך כל כך לעניין אותנו? משום שחלק גדול ועיקרי ממיצוי השמן זית הנמכר בארץ, נעשה בבתי בד של נוכרים, שאין פיקוח כשרותי על הייצור שלהם, והסדר הוא, כבימים עברו, שאזרח ערבי שיש לו ממון מקים בית בד - בו הוא מרסק את הזיתים וממצה מהם את השמן עבור לקוחות שונים. היצרן, שאינו מבני ברית, לא בודק אם הזיתים ערלה או לא, כי אין זה מעניינו. באותן מכוונות ישנן אמבטיות מיוחדות אליהן נשפכת העיסה של רסק הזיתים עם השמן. בכל אותה עונה של ייצור השמן, האמבטיה מלאה בעיסת זיתים מעורבת בשמן, (כאשר כל הזמן נכנסת עיסה חדשה של זיתים לאמבטיה במקום זו היוצאת ממנה). יוצא לנו, איפוא, שאם הזיתים היו זיתי ערלה, הרי שהזיתים כבושים בשמן וממילא האמבטיה בלועה מערלה, אף אם לא תשהה בה מעת לעת ואם לאחר מכן ייצרו באמבטיה זו ייצור עם זיתים כשרים הם עלולים להיות בלועים מאיסור ערלה.

זאת צריך לזכור, שמאחר שיותר ויותר מקפידים בארץ על ערלה, הרי שזיתי הערלה נשארים בידי הנכרים. ואם כן, כאשר נבוא לפקח על מיצוי שמן זית בקרב נכרים עבור יהודים שומרי תורה ומצוות, נצטרך להכשיר את האמבטיות כדת וכדין, דבר שהוא כמעט בלתי אפשרי, משום שקשה מאוד להרתיח בהם מים. אולם הלקוח, שמקפיד לרכוש שמן זית ללא פקפוקים, רוצה אכן לקבל את המוצר המהודר שביקש לרכוש.

ואף שיש דעות ששמן זית אינו דבר חריף (עי' שד"ח אסיפת דינים מערכת חריף אות א' ושו"ת שבות יעקב ח"א סי' נ"ו), בכל זאת, אם שהה בכלי מעת לעת - וודאי הוא כבוש בכלי. הבעיה

חמורה יותר, כאמור, אם נצא מהנחה ששמן זית הוא דבר חריף, ואז אף בפחות ממעת לעת הוא יהיה כבוש.

יש הרוצים לומר שאפשר להקל, מאחר וכל הזמן השמן זית שבאמבטיות מתחלף, ולכן אין זה נחשב לכבוש. על כך יש לענות, שאמנם מצאנו בהלכה היתר כעין זה (עי' שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קפ"ז), אולם ייתכן וזה תקף לגבי מים שמתחלפים, והסיבה שהמים הנכנסים מקררים את המים שבמקום, אך הדבר לא תקף בשמן זית, שיש לחשוש שהוא כשלעצמו דבר חריף. ועוד מי יאמר, שאכן כל הזמן מתחלפת תכולתן של האמבטיות?

ו. כבוש כמבושל בכלים

אמנם צריך לדעת, שהט"ז (י"ד סי' ק"ה סוס"ק א') הביא בשם או"ה, לחלק בין כלי עץ וחרס למתכות ששרה בהם איסור, אם כי לדעת הט"ז עצמו, אין חילוק בכך שהרי לא מצינו בשום מקום שבמתכות יהיה יותר קולא. אדרבה, מצינו בסי' קכ"א בטור, שאין חילוק בין מתכות לעץ ואבן. הט"ז מסיק להלכה כי בכל סוגי הכלים, אין לאסור בדיעבד כשנשרה בהם איסור מעת לעת. אולם, החוות דעת (חידושים ס"ק ג') פוסק כאיסור והיתר. ועי' פרי מגדים.

נוהגים שלא להשתמש בכלי ששורים בו בשר לפני המליחה, שמא נדבק בו דם. אולם, מדינא הכלי אינו אסור, משום שלא משרים בו את הבשר מעת לעת, ואם עברו ושהו את הבשר במים מעת לעת - הכלי והבשר אסורים משום שכבוש כמבושל. בכל זאת, גם במצב שהכלי נאסר אין להימנע מלשרות באותו כלי פעם נוספת, וזאת משום שהבשר השני לא ישרה בו מעת לעת, כך נלמד בשו"ע י"ד סי' ס"ט סעיף א' ובש"ך וט"ז), אך משמע שאסור לשרות בכלי זה מעת לעת בשר שנמלח כבר והודח כהוגן, מטעם שנכבש בכלי איסור, ופשוט הוא. מיהו בדיעבד מותר, שהרי לא נעשה כבוש עד אחר מעת לעת ואז זה כבר נותן טעם לפגם. אלו הם דברי הש"ך.

בשו"ע הלכות פסח (סי' תמ"ז סעיף ה') פסק: "דגים מלוחים השרויים במים בפסח בכלי חמץ יש להחמיר ליזהר מהן מפני שהם בולעים בפסח מפליטת הכלים וחמץ בפסח במשהו".

על דברי השו"ע כותב המשנה ברורה: "אפילו בכלי חמץ דאין מליחה לכלים להפליט, ועוד דסתם כלים אינו בן יומו ונותן טעם לפגם קודם פסח לכו"ע שרי ומטעם זה אפילו נכבשו כל אלו מעל"ע בתוך הכלי אין לאסור דאף דכבוש כמבושל מ"מ הלא לפגם הוא ואפילו הוא בן יומו יש לצדד בדיעבד להקל דאימתי מקבל טעם מן הכבישה אחר מעל"ע ואז כבר נעשה הטעם שבתוך הכלי לפגם דהמעל"ע של שימוש החמץ כבר נשלם מקודם."

מקורם של הדברים כפי שציין בשער הציון: "ט"ז ביורה דעה סימן ק"ה ומגן אברהם וחק יעקב ושאר אחרונים, ועיין בחק יעקב שמצדד עוד טעם להקל, דסתם פליטת כלים של חמץ הוא משהו, דאין רגילין להשתמש בו חמץ בשפע ומתבטל קודם הפסח, ואין לאסור בדיעבד אלא אם כן נשתמש בו חמץ בהכלי בשפע ושיהא הנכבש מלוח הרבה, דכח המלח משוי לה להטעם לשבח אף אחר מעת לעת, וצריך ששים לבטלו ואין במה שבתוך הכלי ששים נגד כל הכלי." ובכל זאת הרי ברור, שהרמ"א מחמיר.

בפתחי תשובה (הלכות מליחה סי' ס"ט ס"ק ל"ג) מביא בשם עיקרי דינים (סי' ז' אות י"ט) שרב אחד אמר שקבלה בידו משם הרמ"ף דאף אם לא הסירוהו רק שנענעו הכלי בתוך מעל"ע אין בו דין כבוש ואח"כ חזר בו וביטל קבלתו.

בפסקי תשובות הלכות פסח סי' תס"ז ס"ק י"ד אות ה' הביא מספר דעת בנושא אולם כשנעיין במקורות שהביא נראה שלא דברו על שאלה זו.

ז. האם יועיל עירוי מכלי ראשון

לדעת הט"ז הנ"ל אם יש בליעה אזי כל הכלי נאסר. וכן היא דעתו של הש"ך (י"ד סי' קל"ה ס"ק ל"ג). והפרי מגדים במשבצות זהב (סי' תנ"ב סדר הגעלה המדרגה הששית) סבור, בין השאר, שכלי שבלע בכבוש מעת לעת בולע בכולו, ואין מגעילין על ידי עירוי כי אם בכלי ראשון ואף בהוסר מאש באפשר, וכו'.

ח. פסי ייצור

בנוסף לשמן הרי שבכלל ישנם מפעלים המייצרים מוצרים כבושים לפי הזמנה, כאשר לא כל המפעל עומד תחת פיקוח כשרותי. בדרך כלל, נראה זאת על האריזה שרשום ייצור מיוחד, ואז מתעוררות בעיות אלה: אם ניקח לדוגמא דג מלוח (בעיקר דג בטעם אנשובי) הנמלח בכלים שאין וודאות שלא נמלחו בהם דגים שאינם טהורים, כבישת זיתים (ללא מים או עם חומץ) ומלפפונים בחביות שנמלחו בהן זיתי ערלה או בכלל פירות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות, (אף שיש לדון בנושא זה של בליעת טבל בכלים) וכן שאר איסורים (או בכלל במוצרים שנכבשים יחד עם חומרים האסורים וצרכנים חושבים שאין בהם שאלות כשרות).

בשו"ע י"ד (סי' ק"ה סעיף י"ב) פסק: גבינות שנעשו בדפוסי עכו"ם, אף על פי שנמלחו בתוכן - מותרות. וכתב הרמ"א: וה"ה אם נמלח היתר בשאר כלי איסור (תשובת הרשב"א), ואפילו אינו מנוקב, דאין מליח כרותח כל כך להפליט מן הכלי מה שבלע בתוכו ודווקא בדיעבד, אבל לכתחילה אסור. ועי' בביאור הגר"א שם.

דברים אלה, שבדיעבד מותר, יפים לכל ימות השנה, אולם לפסח נפסק בשו"ע או"ח (סי' תמ"ז סעיף ח'): "זיתים שנוהרו לחתכם בסכין חדשה, אפילו לא נזהרו לכבשם בקדירה חדשה, אם אינה בת יומא מותרת לכולי עלמא." ושם במשנה ברורה (ס"ק צ') כתב: "אם אינה בת יומא, שאז פליטת הקדירה שנבלע בזיתים על ידי הכבישה הוא לפגם. ואע"ג דדבר חריף אסור אף באין בן יומו, כאן, כיון שנותנים בהם מים לצורך כבישה, בטל חורפייהו, ורק בעינן שלא ישהו שם בכלי חמץ זמן רב שיתחמצו בו, דאז חוזר ונעשה חריף, ומשווה טעם חמץ הבלוע בכלי לשבח, אלא יסלקם מקודם לכלי פסח, ודווקא כשהמים היו יותר מהזיתים, הא לא"ה נשאר הזיתים בחריפותן." והנה מדברי המחבר משמע, דאם הקדירה שנתנו בה הזיתים היתה בת יומא מבליעת החמץ - אסורין הזיתים לאכלן בפסח אם שהו בתוכה מעת לעת, דנעשין כבוש והרי הוא כמבושל. ואף דבשעה שנעשין כבוש אחר מעת לעת כבר נעשה הבליעה שבתוך הכלי לפגם, מ"מ, כיון שחריפין קצת יש להחמיר.